

Stefan Białek

PROCES PRZEKAZYWANIA DOKUMENTÓW PRZEZ KOMENDĘ WOJEWÓDZKĄ POLICJI W OPOLU DO ARCHIWUM ODDZIAŁU IPN WE WROCŁAWIU (2002–2007)¹

Gromadzenie dokumentów przez Instytut Pamięci Narodowej odbywa się na podstawie ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (tekst jednolity: Dz.U. z 2007 r., nr 63, poz. 424 z późn. zm.)².

Zgodnie z postanowieniami Tymczasowego Regulaminu Organizacyjnego IPN z 24 kwietnia 2007 r., w oddziałach IPN za gromadzenie dokumentów odpowiedzialne są oddziałowe biura udostępniania i archiwizacji dokumentów, a w szczególności funkcjonujące w ich ramach referaty gromadzenia, opracowywania i obsługi magazynów. We wrocławskim Oddziale IPN referat taki rozpoczął pracę wiosną 2001 r. (Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów – OBUiAD – działało już od grudnia 2000 r.).

Należy podkreślić, że kompetencje terytorialne Oddziału IPN we Wrocławiu, także w zakresie przejmowania archiwaliów, pokrywają się z obszarem oddziaływania Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, co wynika wprost z ustawy o IPN (art. 17). Apelacja wrocławska obejmuje swym zasięgiem obecne województwa dolnośląskie i opolskie, a przed archiwistami OBUiAD we Wrocławiu stanęło zadanie zgromadzenia dokumentacji wytworzonej przez różnego rodzaju instytucje działające w granicach tych województw³.

Równocześnie z intensywną, trwającą od początku lutego 2001 r. pracą, związaną z przyjmowaniem wniosków o udostępnienie dokumentów, podjęto działania zmierzające do przejęcia

¹ Referat wygłoszony w dniu 5 VI 2007 r. w Turawie k. Opola na seminarium szkoleniowym zorganizowanym dla funkcjonariuszy pionu archiwalnego oraz ochrony informacji niejawnych jednostek policji woj. opolskiego.

² Zagadnienie gromadzenia zasobu archiwalnego IPN w skali ogólnopolskiej omówił ostatnio J. Kuligowski, *Gromadzenie zasobu archiwalnego Instytutu Pamięci Narodowej w latach 2000–2005* [w:] *W kręgu „teczek”*. Z badań nad zasobem i funkcjami archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, red. J. Bednarek, P. Perzyna, Łódź–Toruń 2007, s. 17–28. Działalność OBUiAD we Wrocławiu w tym zakresie podsumował S. Białek, *Gromadzenie materiałów archiwalnych przez Oddziałowe Biuro Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN we Wrocławiu. Próba podsumowania* [w:] *Z Archiwum IPN*, t. 2, red. L. Smółka, Warszawa–Wrocław 2005, s. 8–11.

³ Szerzej problematykę stosowania zasady pertynencji terytorialnej w IPN przedstawił R. Leśkiewicz, *Zasady proveniencji i pertynencji terytorialnej w archiwach Instytutu Pamięci Narodowej na przykładzie Oddziału IPN w Poznaniu* [w:] *W kręgu „teczek”*..., s. 46–52.

materiałów archiwalnych⁴, mających utworzyć zasób archiwalny wrocławskiego Oddziału IPN. W pierwszej kolejności podjęto w tym względzie bardzo intensywną i czasochłonną współpracę z delegaturami Urzędu Ochrony Państwa we Wrocławiu i Opolu, Policją, sądami i prokuraturami powszechnymi oraz jednostkami organizacyjnymi więziennictwa⁵.

Współpracę Wydziału Prezydyjnego Komendy Wojewódzkiej Policji (KWP) w Opolu z OBUiAD we Wrocławiu, w zakresie przekazywania materiałów archiwalnych w pierwszym okresie (tj. od sierpnia 2002 r. do kwietnia 2006 r.), regulowały postanowienia art. 25 ust. 1 i 5 w związku z art. 5 ust. 1 ustawy o IPN. Zgodnie z nimi, na ministrze spraw wewnętrznych i administracji ciążył obowiązek przygotowania do przekazania archiwum IPN dokumentów, zbiorów danych, rejestrów, kartotek oraz akt funkcjonariuszy wytworzonych i zgromadzonych przez organy bezpieczeństwa państwa w okresie do dnia 6 maja 1990 r. W praktyce, w trakcie procesu przekazywania materiałów archiwalnych z archiwów Policji do IPN interpretowano zapisy ustawowe tak, że przekazaniu podlegały wszystkie dokumenty Milicji Obywatelskiej (MO) wytworzone w okresie jej podległości Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego, tj. do grudnia 1954 r., ponadto akta osobowe funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa (SB), którzy zakończyli służbę w MO lub Policji, z wyłączeniem dokumentów dotyczących tej służby, oraz akta paszportowe.

Na przygotowanie dokumentacji do przekazania ustawodawca wyznaczył wyżej wymienionym organom niemożliwy do dotrzymania termin 60 dni od daty utworzenia IPN. Realizując obowiązek ustawowy, Wydział Prezydyjny KWP w Opolu rozpoczął przekazywanie materiałów archiwalnych do OBUiAD we Wrocławiu w dniu 26 sierpnia 2002 r.

O ile przygotowanie do przekazania archiwaliów z lat 1945–1954 oraz akt osobowych funkcjonariuszy SB spoczęło wyłącznie na archiwistach KWP w Opolu, o tyle długotrwały i wymagający dużego nakładu pracy proces przejmowania przez OBUiAD we Wrocławiu dokumentacji paszportowej (akt, kartotek i książeczek paszportowych) realizowany był – podobnie jak to miało miejsce w przypadku przejmowania materiałów archiwalnych z KWP we Wrocławiu – niemal wyłącznie przez archiwistów IPN, przy zabezpieczeniu środków technicznych i transportu przez stronę policyjną.

Przejmowanie akt paszportowych trwało od końca grudnia 2002 r. do 11 kwietnia 2003 r., w związku z czym realizowane w trudnych warunkach lokalowych i wiążące się z uciążliwymi dojazdami archiwistów IPN prace prowadzono także w niekorzystnych warunkach atmosferycznych.

Wiosną 2006 r. doszło do rozmów pomiędzy przedstawicielami Biura Ochrony Informacji Niejawnych Komendy Głównej Policji a dyrekcją Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów (BUiAD) IPN w Warszawie w kwestii uzgodnienia warunków dalszej współpracy. Ich skutkiem było m.in. wystosowane do wszystkich komendantów wojewódzkich Policji, a przesłane do wiadomości dyrektorów oddziałów IPN, pismo Komendanta Głównego Policji – gen.

⁴ W momencie przystąpienia do prac związanych z przejmowaniem akt przyjęto zasadę, że wszystkie dokumenty, gromadzone przez OBUiAD we Wrocławiu, będą w jego zasobie traktowane jako materiały archiwalne, nawet jeśli zostały zaliczone przez wytwarzającą je instytucję do dokumentacji niearchiwalnej. W założeniu tym kierowano się kilkoma istotnymi przesłankami, wśród których na pierwszym miejscu wymienić należy zapis preambuły do ustawy o IPN, mówiący m.in., że: „żadne bezprawne działania państwa przeciwko obywatelom nie mogą być chronione tajemnicą ani nie mogą ulec zapomnieniu”. Nierzadko przejęte akta zakwalifikowane zostały przez ich wytwórcę do dokumentacji niearchiwalnej, mimo iż posiadają bezdyskusyjne znaczenie historyczne. Dotyczy to m.in. materiałów o charakterze operacyjnym, administracyjnym oraz akt osobowych funkcjonariuszy UB, SB i MO, akt postępowań prokuratorskich i sądowych oraz akt osób represjonowanych z motywów politycznych, osadzonych w zakładach karnych, aresztach śledczych i obozach odosobnienia. Zob. R. Leśkiewicz, *op. cit.*, s. 52.

⁵ Zob. S. Białek, *op. cit.*, s. 8–9.

Marka Bieńkowskiego – z 13 kwietnia 2006 r., które zainicjowało kolejny etap przekazywania materiałów archiwalnych organów bezpieczeństwa państwa z archiwów policyjnych do IPN.

Komendant Główny nie wykluczał sytuacji, że w archiwach Policji mogą jeszcze pozostać dokumenty, wytworzone przez organy bezpieczeństwa państwa, nieprzekazane do archiwów IPN. Równocześnie polecił podjęcie czynności zmierzających do wydzielenia tego rodzaju dokumentów i przekazanie ich do właściwego miejscowo oddziału IPN⁶.

Na komendantów wojewódzkich Policji nałożono obowiązek przekazania do IPN oryginałów akt byłych funkcjonariuszy SB, służących aktualnie w Policji. W okresie wcześniejszym akta te, zawierające tylko dokumenty wytworzone do dnia 6 maja 1990 r., przekazywano do IPN dopiero po zakończeniu służby lub pracy w Policji przez byłych funkcjonariuszy lub pracowników SB⁷.

W przypadku, gdy jakiegokolwiek akta byłej SB, w tym także akta osobowe, zostały przekazane do IPN w postaci kopii, zalecono ich zamianę na oryginały w terminie i trybie uzgodnionym z właściwym miejscowo oddziałem IPN. Ponadto Komendant Główny poinformował, że w IPN zostanie przygotowany katalog ważnych wydarzeń historycznych, a materiały dokumentujące udział w nich funkcjonariuszy MO powinny być przekazane do Instytutu. W związku z tym wstrzymano proces brakowania przez archiwa policyjne dokumentacji niearchiwalnej, wytworzonej przed 1990 r., do czasu otrzymania katalogu oraz przeprowadzenia ekspertyzy pod kątem przydatności tych dokumentów dla IPN.

Wytyczne zawarte w piśmie z 13 kwietnia 2006 r. zostały następnie uzupełnione w piśmie Komendanta Głównego Policji z 9 sierpnia, które także zostało przesłane do wiadomości dyrektorów wszystkich oddziałów IPN. Do pisma załączony był wspomniany „Katalog wydarzeń historycznych”. Archiwistom policyjnym polecono wówczas dokonanie przeglądu środków ewidencyjnych w celu wyselekcjonowania dokumentów według tematów zamieszczonych w „Katalogu”, zezwalając na ewentualny udział archiwistów IPN w tych pracach.

Równocześnie odwołany został zakaz brakowania dokumentacji wytworzonej przed 31 lipca 1990 r. Wprowadzono procedurę oceny wartości archiwalnej dokumentacji, której okres przechowywania upłynął, przez archiwistów oraz przedstawicieli wytwórców dokumentów lub ich następców prawnych. Zatwierdzone przez komendantów wojewódzkich Policji protokoły brakowania polecono poddać ocenie przedstawicieli IPN, którzy ją formalnie potwierdzali pisemną opinią dołączoną do każdego protokołu. Dokumenty będące w zainteresowaniu IPN, w tym także dokumentację kat. „Bc”, zalecono wyłączyć z brakowania i przekazać właściwemu terenowo oddziałowi IPN.

Ponadto dyspozycje z 9 sierpnia 2006 r. nałożyły na archiwa policyjne obowiązek przekazania do IPN oryginałów dokumentów wytworzonych przed dniem 13 grudnia 1954 r. oraz wszystkich dokumentów dotyczących SB. W sytuacji, gdy dokumenty dotyczyły zarówno służby w MO, jak i SB, polecono także przekazać ich oryginały.

Pismo z sierpnia 2006 r. zawierało również szereg szczegółowych wytycznych, dotyczących postępowania z aktami osobowymi funkcjonariuszy. Wprowadzono obowiązek pozostawienia w archiwach Policji „pełnej, kompletnej kopii akt funkcjonariuszy MO i Policji, którzy wcześniej pełnili służbę w organach bezpieczeństwa państwa, oraz innych dokumentów dotyczących spraw osobowych, np. rozkazów personalnych, dokumentacji finansowej”⁸.

⁶ Zob. Pismo Komendanta Głównego Policji przekazane do OBUiAD IPN we Wrocławiu pismem przewodnim BUiAD w Warszawie z 13 IV 2006 r., znak: BU-II-0745-2(2)/06.

⁷ Data 6 V 1990 r. jest cezurą końcową dokumentacji przekazanej przez MSWiA i gromadzonej przez IPN, wprowadzoną zapisem art. 25 ust.1 pkt 1 ustawy o IPN.

⁸ Pismo Komendanta Głównego Policji przekazane do OBUiAD IPN we Wrocławiu pismem przewodnim BUiAD IPN w Warszawie z 20 IX 2006 r., znak: BU-II-0745-2(25)/06.

Także dokumenty rozdziałów I („Materiały wstępne”, „Personalia pracownika”) i rozdziałów II („Kontrola specjalna”) akt osobowych byłych policjantów, którzy wcześniej służyli w SB, polecono przekazać w oryginale, podobnie jak dokumenty osób pełniących służbę w MO, a „zawieszonych na wolnym etacie” SB. Natomiast druki „Przebieg służby” funkcjonariusza, wspólne dla okresu służby w SB i Policji, podlegały przekazaniu w postaci wyciągu, obejmującego tylko czas służby do dnia 31 lipca 1990 r. Przypomnieć należy, że w latach poprzednich do zasobu IPN przekazywane były dokumenty z akt osobowych funkcjonariuszy SB, które zostały wytworzone do dnia 6 maja 1990 r. Wprowadzona omawianym pismem zmiana uwzględniała poniekąd zapisy zawarte w projekcie ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa w latach 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (art. 37)⁹.

Dodatkowo Komendant Główny Policji polecił rozpoczęcie prac związanych z przygotowaniem do przekazania do IPN akt Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej (ZOMO), w tym także zbioru akt osobowych ich byłych funkcjonariuszy.

Mając na uwadze wytyczne zawarte w obu omówionych powyżej pismach Komendanta Głównego, przedstawiciele Wydziału Prezydzialnego i Wydziału do spraw Ochrony Informacji Niejawnych KWP w Opolu omówili, podczas wspólnego spotkania z kierownictwem OBUiAD we Wrocławiu w dniu 26 października 2006 r., szczegóły dalszej współpracy w zakresie przekazywania materiałów archiwalnych. Ustalono m.in. procedury oceny przeznaczonej do brakowania dokumentacji przez archiwistów IPN. Ponadto uzgodniono wstępny harmonogram przekazywania poszczególnych grup archiwaliów, podlegających przejściu przez IPN.

Reasumując, od października 2006 r. KWP w Opolu przekazała do zasobu OBUiAD we Wrocławiu 5,70 mb. materiałów archiwalnych (według stanu z 30 kwietnia 2007 r.), w tym m.in. dokumentację wyselekcjonowaną na podstawie „Katalogu wydarzeń historycznych” oraz dokumenty wyłączone z rozdziałów I i II akt osobowych funkcjonariuszy, obejmujące okres ich służby w UB i SB.

Zgodnie z przedstawionymi powyżej wytycznymi Komendanta Głównego Policji, do przekazania OBUiAD we Wrocławiu pozostały jeszcze następujące materiały, spełniające kryteria określone w „Katalogu”: dokumentacja wskazana przez pracowników IPN w sporządzanych na bieżąco opiniach do przekazywanych protokołów brakowania, dokumentacja sprawozdawcza i statystyczna jednostek organizacyjnych MO, która dotyczyła zarówno pionu milicyjnego, jak i pionu SB, dokumentacja Wydziału Politycznego KW MO/WUSW w Opolu oraz dokumentacja wytypowana w archiwach komend powiatowych Policji, z których akta nie zostały dotąd przekazane IPN (komendy w Głubczycach, Krapkowicach i Prudniku).

Ponadto OBUiAD we Wrocławiu w dalszym ciągu oczekuje na przekazanie wszystkich wytworzonych do dnia 31 lipca 1990 r. dokumentów z akt osobowych funkcjonariuszy i pracowników UB oraz SB, którzy zakończyli służbę w MO lub Policji – dotyczy to dokumentów odnoszących się do służby w pionie milicyjnym.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że w dniu 11 maja 2007 r. minister spraw wewnętrznych i administracji wydał decyzję nr 107 w sprawie przekazania przez archiwa Policji akt ZOMO, które Instytut uwzględnił w „Katalogu wydarzeń historycznych”. Na jej mocy przekazaniu podlegają także akta Nieetatowych Oddziałów Milicji Obywatelskiej (NOMO),

⁹ Zob. <http://www.senat.gov.pl/k6/dok/sejm/016/799.pdf>, gdzie zamieszczono projekt tzw. ustawy lustracyjnej w sprawozdaniu Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw o zmianie ustawy o IPN – KŚZpNP oraz projektu ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa komunistycznego z dnia 17 VII 2006 r.

Archiwiści Oddziału IPN we Wrocławiu w trakcie transportu akt paszportowych przekazywanych przez KWP w Opolu w lutym 2003 r.

Rezerwowych Oddziałów Milicji Obywatelskiej (ROMO) i Batalionów Centralnego Przyporządkowania (BCP)¹⁰.

Dotychczasowa współpraca wrocławskiego Oddziału IPN z KWP w Opolu w zakresie przejmowania materiałów archiwalnych oceniana jest przez kierownictwo Oddziału IPN we Wrocławiu pozytywnie. Godna podkreślenia jest sumienność archiwistów policyjnych w wykonywaniu przydzielonych im zadań oraz gotowość do dialogu i udzielania niezbędnych informacji. Wypada mieć nadzieję, że w przyszłości współpraca ta będzie kontynuowana w podobny sposób. Akta przekazane przez archiwa policyjne stanowią bowiem największą, obejmującą 6145,99 mb., część zasobu archiwalnego zgromadzonego przez OBUiAD we Wrocławiu, który według stanu z dnia 30 kwietnia 2007 r. wynosił 9469 mb.¹¹

W tej grupie materiałów archiwalnych znaczny jest udział dokumentacji przekazanej przez Wydział Prezydyalny i Wydział do spraw Ochrony Informacji Niejawnych KWP w Opolu. Do 30 kwietnia 2007 r. przejęto z tych komórek organizacyjnych blisko 1901,84 mb. różnego typu archiwaliów, w tym: dokumentacji paszportowej – 1820,15 mb., pozostałej dokumentacji aktowej – 78,69 mb. (na co składają się ogółem 8354 j.a., w tym: 3293 j.a. stanowią tzw. materiały administracyjne, 4831 j.a. to akta osobowe funkcjonariuszy, 230 j.a. to akta operacyjne MO) oraz 3 mb. kartotek.

¹⁰ Kopia decyzji przekazana do OBUiAD IPN we Wrocławiu pismem przewodnim BUiAD IPN w Warszawie z 11 VI 2007 r., znak: BU-II-511-1(5)/07.

¹¹ Proporcje te znajdują również odzwierciedlenie w zasobie archiwalnym całego IPN. Por. J. Kuligowski, *op. cit.*, s. 27–28.